

Pas

Jan Bransen

1.

“Mam, waar is verd**me mijn pas? Ik heb hem nodig. Nu!”
Het wordt me toegeschreeuwd zodra ik thuiskom. De kamer is een bende, laatjes van het dressoir hangen open, de inhoud ligt op de vloer. Berend¹ staat midden in de kamer, witheet. Zo agressief heb ik hem al een tijdje niet meer gezien. Voorzichtig vraag ik waarom, maar dat had ik misschien beter niet kunnen doen.

“Ja, g**verd**me, wat denk je. Trut! Hier, natuurlijk, kijk dan!” en hij beent naar de tafel, duwt met een wild gebaar de vaas met bloemen opzij die op de grond kapot knalt. Hij hoort het niet eens en pakt een kaartje van de post dat daar op tafel ligt.

“Hier! ‘Identiteitsbewijs meenemen!’ Hoe kan ik anders mijn t-shirts ophalen die jij besteld hebt? Die moet ik toch passen!”

2.

Het is een fascinerend woord, ‘pas’. Het zelfstandige naamwoord maar ook de stam van het werkwoord. En dan ook nog eens de stam van wat ons diepste gevoelsleven beroert: passie. Treurig genoeg speelt het vandaag de dag vooral een frustrerende hoofdrol als de stam van een bijvoeglijk naamwoord in de laatste vernieuwing die ons onderwijs had moeten verbeteren, maar die het helaas alleen maar dieper in de ellende heeft gestort. Dan heb ik het natuurlijk over ‘passend onderwijs’.

1. Niet alleen de naam is verzonnen. Alle passages over Berend zijn het product van mijn fantasie.

3.

Berend fietst voor me uit. Hij moet en zal als eerste boven zijn. Het verbaast me, maar ik puf en hijg want het is steil en ik kan beter niet voelen wat ik voel, want dan voel ik ook de bewondering opkomen voor die jongen die thuis vooral op de bank hangt, niet in beweging is te krijgen, maar die nu hier op de klim naar de Krevelpas maar door blijft gaan. En als ik die bewondering toelaat, dan worden mijn benen nog weker dan ze al zijn en zal ik moeten afstappen en gaan lopen. Het is of Berend mijn gedachten kan lezen, want hij draait zich om en roept me toe, “Kom op, papa, niet zo slap. Even doorzetten nog.”

4.

De letters zijn dezelfde maar er zijn in feite drie verschillende zelfstandige naamwoorden die we kunnen bedoelen als we ‘pas’ zeggen.

Op de eerste plaats heb je het paspoort, een legitimatiebewijs, een prachtige combinatie van twee woorden, ‘pas’ en ‘poort’, en je hebt niet eens zo heel veel fantasie nodig om van die twee woorden en hun combinatie een mooie voorstelling te maken. Een poort is een doorgang in een muur die afgesloten kan zijn met een hek. De pas die je daarmee combineert is als het ware een sleutel die het jou toestaat het hek te openen zodat je door die poort heen kunt gaan en aan de andere kant van de muur terechtkomt. Als jij een pas hebt gaat die poort voor jou open. De pas legitimeert jouw doorgang.

Ten tweede heb je de bergpas, een doorgang tussen twee bergketens, niet gemakkelijk te bereiken, doorgaans een heel eind klimmen, maar als je eenmaal boven bent heb je een magnifiek uitzicht. Er gaat een wereld voor je open, je ziet een onbekende vallei die tot dan toe aan het gezicht werd onttrokken. Als je je omdraait is het uitzicht even geweldig en kun je de route zien die je gegaan bent om de jou vertrouwde vallei nu achter je te kunnen laten.

En dan heb je ten derde ook de stap nog, de voorwaartse beweging met je voet, de loopbeweging waarmee je, de ene na de andere pas zet en zo vooruitkomt, langzaam, maar zeker, op eigen kracht.

Het zijn zelfstandige naamwoorden die alle drie op een fraaie manier bij het onderwijs passen.

5.

Passen, inderdaad, het werkwoord dat ten grondslag heeft gelegen aan die vreselijke bezuinigingsmaatregel die de politiek heeft proberen te verkopen als een onderwijsvernieuwing. Passend onderwijs. Het had zo mooi kunnen zijn, want natuurlijk gun je ieder kind een school die past als een jas. “Maar Berend past niet en eigenlijk bedoel ik dan dat de school Berend niet past. Hij wordt gepest, vreselijk. Dan knijpt je keel als moeder dicht en krimpt je hart samen. En ze doen niets. Goed bedoeld, hoor, dat wil ik er nog wel bij zeggen, maar ze hadden geen sjoege, totaal geen sjoege. En natuurlijk geen tijd. Ik geloof niet dat die zorgcoördinator zich in Berend verdiept heeft, voldoende tijd met hem heeft doorgebracht om een idee te krijgen van wat hem bezielt. Niet zoals ik – de uren die ik in mijn leven al met hem bezig geweest ben. Maar ja... Dat kan zo’n school niet, hè. Die zijn eigenlijk alleen maar bezig geweest met een andere school voor Berend. Alsof hij een t-shirt is dat je achteloos terugstuurt omdat het niet past.” Pas nu heft ze haar blik op en kijkt me aan. “Wat treurig, hè. Wat een armoe...”

6.

Wonderbaarlijk genoeg gebeuren er heel tegengestelde dingen met het werkwoord ‘passen’ als je het in de eerste persoon enkelvoud of meervoud gebruikt. Als je zegt ‘ik pas’, dan gebeurt dat meestal in spelsituaties om aan te geven dat je niet meedoet, dat je niet op de uitnodiging ingaat, dat je ervan afziet, een pas op de plaats maakt, of sterker nog, dat je weggaat. Als je past dan weiger je mee te doen. Maar als

je zegt ‘wij passen’, dan zeg je juist dat jullie goed aansluiten, dat jullie overeenstemmen, goed samengaan. Als jullie passen, dan klopt het, dan corresponderen jullie en komt het met de samenwerking wel goed.

Mooi dat dit werkwoord zo sterk benadrukt dat menselijke interactie geen kwestie van éénrichtingsverkeer kan zijn. Samenwerken kun je niet in je eentje. En omdat onderwijs fundamenteel een kwestie van samenwerken is, lukt dat alleen als we er samen voor gaan, als het niet van de één of juist van de ander moet komen. Passend onderwijs is geen kwestie van een kind dat bij de school moet passen maar ook geen kwestie van een school die bij het kind moet passen. Passend onderwijs krijg je alleen als alle betrokkenen er samen iets van weten te maken, in fundamentele gezamenlijkheid. Geen van de betrokkenen zal dan in de eerste persoon enkelvoud moeten zeggen dat hij past – want dan doet hij juist niet mee. Tegelijkertijd, met zijn allen namens allen, alleen zo werkt het: ‘Wij passen!’

7.

Berend komt de trap af. Triomfantelijk.

“Weet je, mam, ik weet wat er mis is met mevrouw Relier.

Ze heeft PAS.”

Hij wacht even af, alsof hij wil genieten van het grote vraagteken dat op mijn gezicht verschijnt.

“Professionele Aandacht Stoornis.”

Hij schatert het uit.

“Snap je? Ze luistert nooit. Ik heb ook nooit het gevoel dat ze me echt aankijkt. Ze is altijd aan het registreren. Ze kijkt en luistert alsof het haar beroep is, alsof ze haar rol als professional goed probeert te spelen. Een docent Frans die een mentor probeert na te doen. Mij ziet ze niet. Snap je? Mij!”

Met een blik die boekdelen spreekt, geeft hij mij een high five en loopt naar buiten, zijn bal dribbelend aan zijn voet.

8.

De professionalisering van de alledaagse omgang is een langzaam maar gestaag proces dat in de Verlichting heel voorzichtig en aarzelend op gang is gekomen – met horten en stoten. Laat in de twintigste eeuw heeft het enorm aan snelheid en intensiteit gewonnen, met name door de toename van het aantal hoogopgeleide professionals in het sociale domein. Maatschappelijk beleid, zorg, onderwijs en openbaar bestuur zijn overspoeld geraakt door deskundigen die dankzij een vaak wetenschappelijke opleiding behept zijn met een steeds specifiekere specialisme. Fascinerend genoeg gaat daarmee ook een toename gepaard van de mate waarin deze hoogopgeleide professionals te maken krijgen met domeinen waarin zij moeten bekennen dat zij slechts leken zijn, leken die behoefte hebben aan een ter zake kundige professional.

Dit is een mes dat aan twee kanten voor snijwonden zorgt: de professional bewaakt met zijn eigen deskundigheid zijn eigen domein en behoedt zich tegelijkertijd voor het ongerechtvaardigd betreden van het domein van andere deskundigen. De maatschappelijk werker weet niets van leerproblemen, de ADHD-deskundige niets van verslaving, de leerkracht niets van gedragsstoornissen, de psychotherapeut niets van gemeentelijke regelgeving, de bewindvoerder niets van doorlopende leerlijnen, de leerplichtambtenaar niets van depressies, en ga zo maar door. Het woud van professionals dat opdoemt zodra een kind geen normleerling blijkt te zijn is verbijsterend. In dat woud stuit iedereen al gauw op een groot braakliggend terrein, de olifant in de kamer: interprofessionele communicatie. En de paradox is evident: er moet beslist voorkomen worden dat dit braakliggende terrein gevorderd wordt door weer een nieuwe professional.

Maar wat dan wel?

9.

“Zo af en toe kom je van die mensen tegen zoals Simone, die bij het Ouder- en Kindteam werkt. Echt een ‘bonvena’², zoals ik dat noem. Open, ontvankelijk, empathisch. Een goede luisteraar en goede verstaander. Het was geweldig om te ervaren hoe snel we met haar een verrassend diep gesprek hadden. Hoe het haar lukte om Berend zijn eigen positieve eigenschappen zelf te kunnen laten zien. Hoe hij ze als het ware al pratend zelf op het spoor kwam, door de manier waarop Simone naar hem luisterde en vragen stelde. Na dat gesprek zaten we daar nog even met zijn drieën, Berend en wij, en we hadden alle drie het prettige gevoel dat we best fijne mensen zijn, dat we leuk en aardig en opmerkelijk zijn. Het was een mooie ervaring, hoor. Echt een gesprek waar we met liefde aan terug zullen blijven denken. Een gesprek dat ons energie heeft gegeven. Dat Berend het weer ziet zitten om naar school te gaan. Dat is toch mooi! Zijn nieuwe school – dat natuurlijk wel.”

10.

Sinds de moderne wetenschap meer en meer ruimte heeft gekregen om haar stempel op ons bestaan te drukken, zijn we de passie in het openbare leven kwijtgeraakt. Het gaat om ons verstand, ons gevoel doet niet meer mee. Het lijkt overigens een valse tegenstelling, te denken dat het óf kennis óf liefde is die het meest heeft bijgedragen aan het evolutionaire succes van onze soort. We doen het ogenschijnlijk fantastisch goed. Met behulp van wetenschap en technologie weet ons verstand iedere biotoop naar onze eigen hand te zetten. Dat lijkt het dominante verhaal. Maar zou daar nog een ander vermogen achter schuil kunnen gaan, het vermogen om van elkaar te houden, om toegewijd en loyaal samen te kunnen werken, van elkaar op aan te kunnen, veel voor elkaar over te hebben?

2. Jan Bransen, *Word zelf filosoof*. Leusden: ISVW Uitgevers, [2010] 2014. p. 111.

Als je de professionals hoort, klinkt vooral het verhaal van onze toegenomen kennis. Maar juist in dat verhaal worden de scheuren zichtbaar. Als de deskundigen zichzelf terugtrekken in hun eigen kennisdomein en hun eigen instrumenten gebruiken om ons de maat te nemen, om ons van een diagnose te voorzien die hen helpt een behandelplan op te stellen en uit te voeren, waar blijven 'wij' dan? Worden we nog gezien? Worden we nog gehoord? Doen we nog mee? Telt onze eigen inbreng?

Eigenlijk weten de professionals het wel. Ze hebben ons nodig. Ze kunnen het niet alleen. Dat kunnen ze lastig vinden, dat ze met anderen rekening moeten houden, maar als ze daar anders mee zouden durven omgaan, zouden ze zich zomaar ineens kunnen realiseren dat ze het ook helemaal niet alleen hóeven doen. Berend doet graag mee, bijvoorbeeld. Maar 'meedoen' vraagt wel iets, en niet alleen van Berend.

De passie kan niet van één kant komen. Dat is precies wat zichtbaar wordt als we het begrip 'empathie' serieus nemen. Empathie, 'in-voelen', is namelijk precies een fenomeen dat er alleen maar kan zijn als er twee verschillende subjecten zijn. Eentje die 'binnen' is, om het zo te zeggen, die voelt wat hij voelt omdat het zijn eigen ervaring is. En eentje die 'buiten' is, om het zo te zeggen, die open en ontvankelijk is, die een goede luisteraar en een goede verstaander is, en die van daarbuiten naar binnen probeert te komen, die zich 'in-voelt', precies die beweging maakt, van buiten naar binnen, waardoor die ander meedoet.

11.

Als Simone die beweging maakt, van buiten naar binnen, als zij zich in-voelt, dan houdt Berend op een object te zijn, een kind dat bestudeerd, gemeten, geclassificeerd en gestuurd moet worden. Zo wordt hij een medemens, net als de professional, die 'als professional' 'ik pas' zegt. Als professional doet zij niet meer mee. Ze is een mens, Simone, een 'medemens', net als Berend, met een naam. Zij is een 'bonvena' met empathie.

Zij voelt zich in. En samen met Berend vormt zij een meervoudig subject, zijn zij medemensen die in gezamenlijkheid de eerste persoonsvorm meervoud gebruiken en vol passie van zich laten horen: 'Wij passen!'